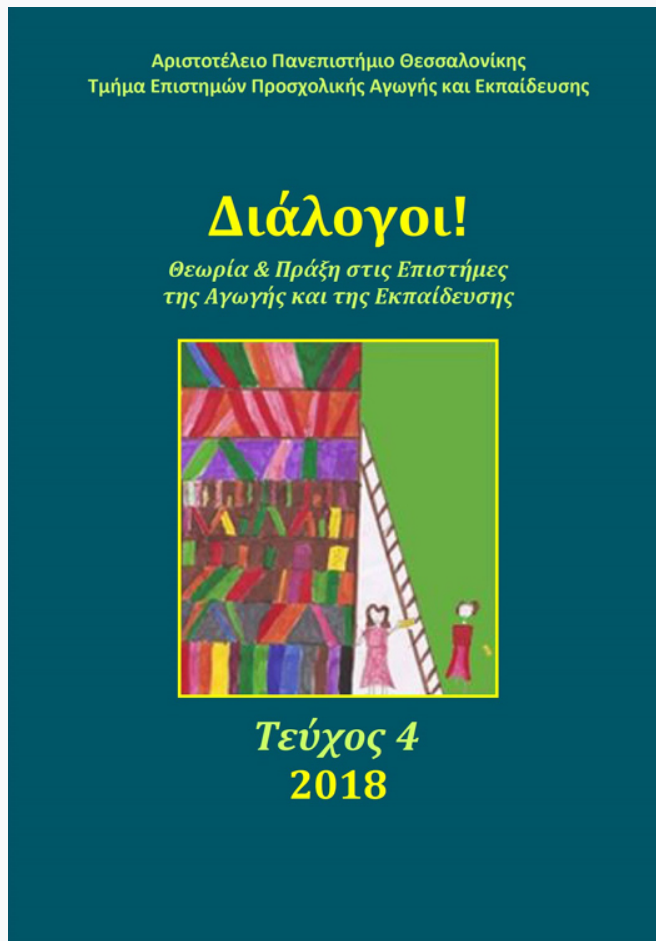

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 4 (2018)

Αφιέρωμα: Ταξίδι στο χθες: Τριάντα χρόνια θύμησες από την ίδρυση του ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ (1984-2014)

Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος

doi: [10.12681/dial.19305](https://doi.org/10.12681/dial.19305)

Copyright © 2018, Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βακαλόπουλος Κ. (2018). Αφιέρωμα: Ταξίδι στο χθες: Τριάντα χρόνια θύμησες από την ίδρυση του ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ (1984-2014). *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 4, 208–212.
<https://doi.org/10.12681/dial.19305>

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ταξίδι στο χθες: Τριάντα χρόνια θύμησες από την ίδρυση του ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ (1984-2014)

Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Η αρχέγονη σχεδόν παρουσία μου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του νυν Τμήματος Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής του ίδιου πανεπιστημίου, συνέπεσε σχεδόν με τη σύγχρονη ίδρυσή του. Όταν φτιάχνεται ένα σχολείο, προστίθεται ένα λιθαράκι, για να συμβάλει στην ανύψωση της στάθμης του μορφωτικού επιπέδου της νέας γενιάς και δημιουργούνται οι βάσεις για την απαγκίστρωση ενός λαού από το σκοταδισμό και τις προκαταλήψεις. Όταν δημιουργείται ένα Πανεπιστημιακό Τμήμα που αφορά μάλιστα στην παιδαγωγική κατάρτιση των νέων και, κυρίως, για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα, με την ανωτατοποίηση των σχολών Νηπιαγωγών και των Παιδαγωγικών Ακαδημιών στην επικράτεια, ενώ τούτο είχε ήδη συνειδητοποιηθεί και παγιωθεί προ πολλού στα αντίστοιχα ιδρύματα στο εξωτερικό, τότε η συνεισφορά καθίσταται απείρως μεγαλύτερη και πολυτιμότερη.

Κι αυτό συμβαίνει γιατί έτσι πληρούνται οι προϋποθέσεις, ώστε να ολοκληρωθεί ένα ενιαίο σύνολο μάθησης από όπου θεωρητικά αντλούνται όλες εκείνες οι γνώσεις, ώστε να ξεπηδήσουν αργότερα ικανά και δόκιμα στελέχη. Θα ήταν, κατά την άποψή μου, αντιδεοντολογικό και αρκετά ανιαρό για το ακροατήριο ν' αναφερθώ εδώ στο ιδρυτικό των τμημάτων αυτών, σε νομικούς όρους, σε τεχνικά δεδομένα κι αλληπάλληλες παραγράφους, στοιχεία, τα οποία, εάν δεν είναι ήδη σε όλους γνωστά, μπορούν ν' αναζητούν πολύ εύκολα μέσα από τα υπάρχοντα καταστατικά. Θα αποφύγω, λοιπόν, τα τετριμμένα και κάπως ψυχρά χαρακτηριστικά μόνο και μόνο για να μιλήσω σύντομα και περιεκτικά αλλά και από καρδιάς όπως εγώ έζησα και βίωσα στην πορεία του χρόνου την παρουσία μου στο Τμήμα σας.

Άλλο πράγμα να καταγράψει κανείς το νομικό ιστορικό ενός πανεπιστημιακού Τμήματος κι άλλο ν' αναφερθεί στη διαχρονική διάρθρωσή του με βάση το πνεύμα της φιλοσοφίας που διέπει την πεμπτούσια του και συμπυκνώνει την υφή και το περιεχόμενο της παιδαγωγικής επιστήμης. Έτσι, λοιπόν, θα περιοριστώ στο σημείο αυτό να καταγράψω και να καταθέσω το απόσταγμα των προσωπικών εμπειριών μου εδώ και τρεις σχεδόν δεκαετίες.

Όταν πρωτοξεκίνησα στο Τμήμα μας, τον Σεπτέμβριο του 1986, λίγους μήνες πριν την ορκωμοσία, τότε γνώρισα για πρώτη φορά από πολύ κοντά τον εμπνευστή και δημιουργό των παιδαγωγικών τμημάτων στην επικράτεια, τον δάσκαλο Χρήστο Φράγκο, έναν άνθρωπο χαμογελαστό, πρᾶο, μετριοπαθή, καλοπροαίρετο και εξαιρετικά αεικίνητο. Ήταν, τότε, η ψυχή του μοναδικού παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, kvak@nured.auth.gr, Καθηγητής, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Α.Π.Θ.

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα με τη στήριξη και συμμετοχή μελών ΔΕΠ άλλων Τμημάτων. Από το Τμήμα αυτό επρόκειτο να εκπορευθεί σε λίγα χρόνια και το αδελφό της Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Τότε λοιπόν από κοινού, με ελάχιστους εξαιρετικούς συναδέλφους μου που διοριστήκαμε μαζί, συνάντησα και τον Γιώργο Τσιάκαλο, τον ακαταπόνητο εκείνο συνάδελφο, ο οποίος συνέχισε αργότερα την πορεία του στο Τμήμα των δασκάλων. Ο πυρήνας της μετέπειτα Παιδαγωγικής σχολής επικεντρώθηκε μέσα στους κόλπους του παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών, από το οποίο προέκυψε αργότερα εκείνο της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Κοντά μας βρέθηκε μετέπειτα και ο αείμνηστος δάσκαλος Χρήστος Τσολάκης.

Ο παιδαγωγός Χρήστος Φράγκος συμπύκνωνε με τη διδασκαλία του τη σύζευξη του περιεχομένου των αντιλήψεων και θέσεων κορυφαίων παιδαγωγών με την αναγκαιότητα εμπλουτισμού της επιστήμης όχι μόνο με όλα τα συναφή γνωστικά αντικείμενα σε μια βάση πολυσυλλεκτικότητας, πλουραλισμού και πολυφωνίας, αλλά και με όσο το δυνατόν περισσότερα επιστημονικά πεδία έτσι ώστε εκείνο που θα προέκυπτε να διακρινόταν από τη μεγαλύτερη δυνατή ολότητα εμπάθυνας και εμπέδωσης. Ακολούθησαν ατελείωτες και θυελλώδεις αναλύσεις και συζητήσεις σε πάμπολλες συνεδριάσεις επί πολλά χρόνια, για να προσεγγιστεί το μέτρο και η βασική αντίληψη της αποστολής του παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών. Η εναγώνια αναζήτηση ενός “modus vivendi” στο πλαίσιο της διεπιστημονικότητας διάρκεσε πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και αποτέλεσε τη λυδία λίθο της παιδαγωγικής επιστήμης.

Η αρχική λειτουργία του Τμήματος Νηπιαγωγών συντελέστηκε με τη συνδρομή συναδέλφων διαφόρων Τμημάτων, όπως ήδη τονίστηκε, με ειδικότητες συναφούς περιεχομένου αλλά, στην ουσία, από το ακαδημαϊκό έτος 1986-1987 δημιουργήθηκαν οι πρώτες προϋποθέσεις για την προσέγγιση της αυτοτέλειας και της ευρυθμότερης λειτουργίας. Αν και το νομικό πλαίσιο των παιδαγωγικών τμημάτων ήταν προ πολλού προδιαγεγραμμένο, η υποδομή, δυστυχώς, όπως συμβαίνει σχεδόν πάντοτε στον τόπο μας, υπήρξε υποτυπώδης και μηδαμινή. Τόσο τα γραφεία μας όσο και οι αίθουσες διδασκαλίας στεγάζονταν στα λυόμενα κτίσματα και, όταν οι καιρικές συνθήκες ήταν αντίξοες, οι επιπτώσεις διαφαίνονταν ανάγλυφες. Παρ’ όλα αυτά η όρεξη για δουλειά ο ενθουσιασμός για προσφορά και η αποφασιστικότητα για δημιουργία, στάθηκαν στοιχεία ακατανίκητα απέναντι στις περιστάσεις.

Στους κόλπους του ερευνητικού και διδακτικού προσωπικού περιλαμβάνονταν συνάδελφοι, οι οποίοι προέρχονταν από τη μέση εκπαίδευση και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, άλλοι που μόλις είχαν φτάσει από σπουδές και πανεπιστήμια του εξωτερικού καθώς και μια άλλη κατηγορία επιστημόνων από ερευνητικά ιδρύματα της ημεδαπής και της αλλοδαπής. Σταδιακά ο πυρήνας του Τμήματος διευρυνόταν έτσι ώστε όχι μόνον να οδηγηθεί προς την αυτοτέλεια αλλά και να συγκροτήσει τη μαγιά για το αδελφό Τμήμα της Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Με το ξεκίνημα εκείνης της ακαδημαϊκής χρονιάς 1986-1987 όλοι βάλθηκαν να δημιουργήσουν και να θέσουν τη δική τους σφραγίδα. Εκείνα ακριβώς τα στοιχεία, τα οποία συνέθεταν το έρμα της επιστημονικής αναφοράς στο πεδίο της παιδαγωγικής επιστήμης και στα πλαίσια του πλουραλισμού, της εμπάθυνας και της τεκμηρίωσης των γνωστικών αντικειμένων και των αντίστοιχων εξειδικεύσεων, όχι μόνο δε λειτούργησαν αρνητικά, ώστε να προξενήσουν ανταγωνιστικά προβλήματα μεταξύ των συναδέλφων

και να προκαλέσουν διαλυτικές και κεντρόφυγες τάσεις, απεναντίας προκάλεσαν εντελώς αντίθετα αποτελέσματα. Συγκρότησαν μια ενιαία πλατφόρμα, η οποία εδραίωσε τη δυνατότητα της πιο πολύτιμης διεργασίας, της συνεργατικής διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό η συμβολή της Γραμματείας και των πρώτων μελών ΕΤΕΠ στάθηκε ανεκτίμητη.

Βέβαια, στην αρχή τουλάχιστον, το χάσμα μου φαινόταν αγεφύρωτο, καθώς είχαν τα λιγοστά μέλη ΔΕΠ διαφορετικές εξειδικεύσεις, διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα και διαφορετικές εμπειρίες. Πώς θα ήταν δυνατό να συνταιριαστούν όλα εκείνα τα επιστημονικά πεδία, ώστε να συνθέσουν τις επιστήμες που θεράπευαν οι συνάδελφοι; Μου φαινόταν αρκετά δύσκολο και σε ορισμένες περιπτώσεις ανέφικτο. Θυμάμαι ότι είχαμε αλληπάλληλες συζητήσεις γύρω από αυτό το θέμα σε αμέτρητες συνεδριάσεις του Τμήματος και αρκετές έντονες και οξύτατες αντιπαραθέσεις. Πάντοτε, όμως, στο τέλος, η ψυχή του, εκείνος που εναρμόνιζε την ιστορική νομοτέλεια με την αναζήτηση της ισορροπίας, ο δάσκαλός μας Χρήστος Φράγκος, έδινε το στίγμα του συγκερασμού των απόψεων.

Ακόμη και τότε, όταν το Τμήμα ήταν ολιγάριθμο, η συνεργασία και η σύμπραξη των μελών ΔΕΠ στάθηκαν σύμβολο σε όλα σχεδόν τα γνωστικά αντικείμενα. Σταδιακά με την έλευση νέων συναδέλφων και τον πολλαπλασιασμό των ειδικοτήτων η συνεργατική διαδικασία στάθηκε ο ακρογωνιαίος λίθος της λειτουργίας του Τμήματος. Ωστόσο, τα προβλήματα παρέμεναν πολλά και η επίλυση ορισμένων από αυτά δημιουργούσε νέες αναζητήσεις και νέες αντιθέσεις. Ολόκληρες ημερήσιες διατάξεις για μεγάλα χρονικά διαστήματα στόχευαν στην αναζήτηση εκείνων των γνωστικών αντικειμένων, τα οποία θα πληρούσαν όχι μόνο τις προϋποθέσεις για την κάλυψη των απαραίτητων κενών και τον εντοπισμό των κατάλληλων εξειδικεύσεων αλλά θα αποσκοπούσαν και στην εύρεση μιας κοινής συνισταμένης, που θα ανταποκρινόταν στη φιλοσοφία του Τμήματος.

Φυσικά και όλα δεν κύλησαν ήρεμα και αρμονικά. Μέσα στην πολυκύμαντη πορεία του το Τμήμα μας γνώρισε σημαντικές αναταράξεις. Κι έπειτα πάλι κόπαζε η θύελλα κι ερχόταν η γαλήνη ή ακόμη, κάποιες φορές, και η νομοτελειακή συνύπαρξη. Το βασανιστικό ερώτημα για το πώς θα συγκεραστούν τόσες αντίρροπες τάσεις και τόσα γνωστικά αντικείμενα, ορισμένα από τα οποία απείχαν πολύ μεταξύ τους, σταδιακά άρχισε ν' απαντιέται και να τεκμαίρεται η άποψη ότι η προσέγγιση συνιστούσε μια «εκ των ων ουκ άνευ διαδικασία» για την ύπαρξη και την επιβίωση των παιδαγωγικών Τμημάτων, που ανταποκρινόταν απόλυτα στη φιλοσοφία τους.

Εκείνα τα χρόνια στάθηκαν πολύ μεστά και δημιουργικά, γιατί και η ανταπόκριση του φοιτητικού δυναμικού στάθηκε μοναδική. Θυμάμαι πολύ καλά τις γεμάτες αίθουσες, τα παιδιά με τα πολλά ενδιαφέροντα και τις αγωνίες και από τα δύο Τμήματα, όταν μάλιστα είχα την ευκαιρία να διδάξω για έξι συναπτά έτη το γνωστικό αντικείμενό μου και στο αδελφό Τμήμα, καθώς και μεγάλο αριθμό αιτήσεων για την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών. Σημειωνόταν, επίσης, έντονη συμμετοχική διάθεση και από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες άλλων Τμημάτων με συναφή γνωστικά αντικείμενα. Ήταν μια θαυμάσια εποχή, την οποία αναπολώ με μεγάλη νοσταλγία, αφού συνέπεσε και με τον κύριο όγκο της ερευνητικής, κοινωνικής και συγγραφικής δράσης μου.

Οι λιγοστοί συνάδελφοι της Παιδαγωγικής Σχολής, στοιβαγμένοι στα λυόμενα κτίρια και μέσα σε μικρά γραφεία νιώθαμε όλοι σε μια οικογένεια, είχαμε τη δυνατότητα και τη διάθεση να γνωριστούμε πολύ καλύτερα, να συμμεριστούμε τα προβλήματα και

τις έγνοιες μας και ν' αντιμετωπίσουμε από κοινού τις αντιξοότητες. Παράλληλα, άρχισαν να τρέχουν τα προγράμματα του Μεταπτυχιακού, της Εξομοίωσης και της Επανεκπαίδευσης, τα οποία εμπλούτισαν ανεκτίμητα τις εμπειρίες μας, διεύρυναν τους ορίζοντές μας και συνέβαλαν καθοριστικά στην εδραίωση και αναγνώριση ευρύτερα των Παιδαγωγικών Τμημάτων.

Το Τμήμα μας έσφυζε από δραστηριότητα, καθώς δημιουργούνταν συνεχώς νέες θέσεις μελών ΔΕΠ. Οι νέες προκηρύξεις προκαλούσαν εκλογικές διαδικασίες και κόμιζαν διαρκώς νέο αίμα επιστημόνων, με αποτέλεσμα, σε λίγα χρόνια, να γνωρίσουμε επιτέλους την αυτοτέλειά μας, την αυθυπαρξία μας και την ανεξαρτησία μας. Παράλληλη πορεία και τροχιά διέγραφε και το Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, που προσέγγιζε κι εκείνο να σταθεί από μόνο του στα πόδια του.

Έκτοτε τα πράγματα διαφοροποιήθηκαν σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε το Τμήμα μας, και μετά από τη δημιουργία των Τομέων, εξελίχτηκε σ' ένα συγκροτημένο κι ολοκληρωμένο διδακτικό κι ερευνητικό σύνολο. Θυμάμαι ακόμη πολύ καλά τις πολύωρες συζητήσεις που είχαμε με τον αξιαγάπητο και πολύ συστηματικό πρόεδρό μας, τον κ. Δημήτρη Τομπαΐδη, που συντόνιζε και ρύθμιζε τη λειτουργία του Τμήματος. Οι κύριοι προσανατολισμοί πλαισιώθηκαν από αντίστοιχες κατευθύνσεις και η μεγάλη οικογένεια χωρίστηκε σε μικρότερα τμήματα. Τα κύρια γνωστικά αντικείμενα συμπεριέλαβαν εξειδικεύσεις πιο χαρακτηριστικές και περισσότερο απαραίτητες και ευέλικτες με στόχο τον εμπλουτισμό των γνώσεων του φοιτητικού δυναμικού. Έτσι πχ από το αντικείμενο της Ιστορίας που δίδασκα προέκυψε η μελέτη των μειονοτήτων που έτσι κι αλλιώς συμπεριλαμβανόταν στην ίδια θεματική με σύγχρονες προεκτάσεις στο πεδίο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της πολυπολιτισμικότητας.

Όπως όλες οι επιστήμες, έτσι κι εκείνη, η οποία θεραπεύει το πεδίο της προσχολικής αγωγής κι εκπαίδευσης, καθίσταται μέρα με τη μέρα και σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καιρών περισσότερο σύνθετη, ανάλογα με τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες και τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. Με βάση τα διεθνή πρότυπα το πεδίο της επιστήμης αυτής απαιτούσε μεγαλύτερη εμβάθυνση και ενδελεχέστερη έρευνα. Άρα προέκυπταν νέες ειδικότητες και νέο έμπυχο υλικό, οι εκπρόσωποι του οποίου συνταιριάζονταν και συνεργάζονταν πολύ αποτελεσματικότερα από όσους δραστηριοποιούνται σε άλλα τμήματα που διαθέτουν τις αυτές εξειδικεύσεις.

Αυτό το στοιχείο ακριβώς αποτελεί και την πεμπτούσια των παιδαγωγικών τμημάτων. Με την πάροδο του χρόνου το διάδοχο πλέον Τμήμα Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, το άλλοτε ιστορικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, από τους κόλπους των οποίων προέκυψε πλήθος μεταπτυχιακών, διδακτόρων και μετέπειτα μελών ΔΕΠ, που στελέχωναν πολλαπλάσια αντίστοιχα τμήματα σε όλη την επικράτεια, μεγάλωνε κι εδραιωνόταν περισσότερο τόσο σε πανελλήνια όσο και σε διεθνή κλίμακα. Όσες και όσοι το στελέχωναν ανέπτυσαν πολυσχιδή δραστηριότητα προς όλες τις κατευθύνσεις.

Ο νέος αιώνας έφερε και τη μετεγκατάστασή μας στον Πύργο της Παιδαγωγικής Σχολής. Τότε εμείς οι παλιοί αναπολήσαμε το παρελθόν κι ανακαλέσαμε στη μνήμη μας τα αξέχαστα λυόμενα με ό,τι αυτό συνεπάγεται αλλά και τη ζεστή ατμόσφαιρα που επικρατούσε. Από τότε, κλεισμένοι ερμητικά στα νέα γραφεία, εδώ και αρκετά χρόνια, χάσαμε εκείνο το συναισθηματικό δεσμό και τα ανάλογα συναισθήματα που μας διακατείχαν και μόνο οι σημερινοί παραπαίοντες, πλέον, Τομείς συνιστούσαν τις μικρές

οικογένειες, όπου εκφράζαμε τις απόψεις μας, ξετυλίγαμε τους προβληματισμούς μας και συμπεριφερόμασταν όπως παλαιότερα.

Τώρα το Τμήμα μας έχει στελεχωθεί από ευάριθμα, νέα μέλη ΔΕΠ. Εισέρρευσε νέο αίμα και πλαισιώθηκε από νέους ερευνητές, οι οποίοι με αφάνταστη όρεξη και απύθμενη διάθεση, παρά τις δυσάρεστες συγκυρίες, επιτελούν ένα θαυμάσιο έργο. Είναι εκείνοι, οι οποίοι συγκροτούν εκείνη τη μαγιά των επιστημόνων που ανοίγουν νέους ορίζοντες. Εμείς οι παλιοί, όσοι έχουμε πια απομείνει, φέρνουμε στη μνήμη μας όλο εκείνο το σκηνικό που ζήσαμε από την αρχή ως σήμερα και θέλουμε να θεωρούσαμε τους εαυτούς μας πολύ τυχερούς, γιατί, πρώτα, εμείς ζήσαμε το όνειρο της γέννησης και της εξέλιξης αυτού του Τμήματος και, έπειτα, επειδή πιστεύουμε ότι αφήνουμε παρακαταθήκη στα νέα παιδιά να δημιουργήσουν πολύ περισσότερα από εμάς στο στίβο της επιστήμης.

Σαφώς και τα προβλήματα παραμένουν δυσεπίλυτα και τείνουν να διευρυνθούν έτι περισσότερο. Ωστόσο, κάθε συγκυρία δίνει το στίγμα της και πάντα θα υφίσταται ένα φως για να ξεπερνιέται το σκοτάδι. Και αυτό δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά η ευτυχία της δημιουργίας και η επικοινωνία με τα νέα παιδιά. Τώρα, που για μένα τελειώνει το μεγάλο ταξίδι, αναλογίζομαι πόσο διαφορετικές ήταν οι συνθήκες τότε, όταν βρέθηκα σ' αυτόν εδώ το χώρο. Μέσα σε τριάντα σχεδόν χρόνια άλλαξαν τόσα πολλά που επηρέασαν τόσο τη διαμόρφωση των ανθρώπινων χαρακτήρων όσο και την ίδια την παιδαγωγική αντίληψη. Πολλές φορές δυσκολεύομαι να συνειδητοποιήσω πράγματα και καταστάσεις που για άλλες εποχές θα έμοιαζαν αδιανόητα.

Στη μνήμη μου θα μείνει για πάντα ανεξίτηλη η μορφή του χαμογελαστού δασκάλου, του Χρήστου Φράγκου, του ενσαρκωτή μιας διαφορετικής αντίληψης στα παιδαγωγικά πράγματα, ενός ανθρώπου, με τον οποίο, αν και διαφορετικής ειδικότητας, είχα πολλές συζητήσεις και συχνή επικοινωνία. Έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για όλα τα θέματα ακόμη και άλλων επιστημονικών κατευθύνσεων και διακατεχόταν από διαρκείς προβληματισμούς. Συχνά ταξίδευε στο εξωτερικό και συμμετείχε σε επιστημονικά συνέδρια, προβάλλοντας όχι μόνον την επιστήμη που θεράπευε αλλά και το ίδιο το Τμήμα που με μόχθο και πολύ πόνο είχε φτιάξει. Σ' εκείνον προστρέχαμε για την επίλυση τρεχόντων θεμάτων και στο πρόσωπό του διακρίναμε τον άνθρωπο που βίωνε όλες τις καταστάσεις κι αναζητούσε διαρκώς λύσεις κι ισορροπίες. Διαπιστώναμε τον αγώνα που πραγματοποιούσε για τη στελέχωση και τον εμπλουτισμό του Τμήματος τόσο σε έμπυχο υλικό όσο και σε υλική υποδομή. Η ζωή του ήταν το Τμήμα και σ' αυτόν οφείλει το Τμήμα μας πολλά.